

KULTTUURISTA TIETOA, TAITOA JA TAIKAA

Urheiluantropologinen tutkimus tansanialaisesta jalkapallorituaalista

Emmi Lea Puputti

013173526

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaali- ja kulttuuriantropologia

Kandidaatintutkielma

Huhtikuu 2009

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Esittely	2
3 Jalkapallo globaalina ja paikallisena ilmiönä	3
4 Urheiluantropologian tutkimusperinne.....	4
5 Poliitikka ja urheilu kietoutuvat yhteen Tansaniassa	6
6 Jalkapallorituaali Tansaniassa.....	8
6.1 Rituaalin kulku ja roolit	8
6.2 Valmistautuminen peliin noituuden avulla	8
6.3 Stadion näyttämönä	10
6.4 Jalkapalloyleisö ja yhteisöllisyyden luomisesta	11
6.5 Pelin alkuseremonioiden esiintyjät: tansanialainen ruumiinkuva	12
6.6 Alkuverryttely ja noituuden näkyminen käytännössä	13
6.7 Pelin kulku: tansanialainen kulttuuri muutostilassa	14
6.8 Lopputuloksesta ja sen ennustettavuudesta	14
7 Johtopäätökset.....	15
8 Lähteet	16

1 Johdanto

Jalkapallo on välttämätöntä, mutta vielä välttämättömämpää on elämän ymmärtäminen.

(Kirjailija Jukka Pakkanen)

Mikä teki argentiinalaisesta Diego Maradonasta yhden maailman parhaista jalkapalloilijoista? Miksi hollantilainen huippupelaaja Johan Crujff halusi pelata aina samalla pelinumerolla? Entä miten noituus ja jalkapallo liittyvät toisiinsa? Tässä kandidaatintutkielmassani vastaan näistä kysymyksistä vain viimeiseen, johon vastaamalla kuitenkin sivuan myös kahta ensimmäistä. Kyse on jalkapallopelin ennalta-arvaamattomuudesta, joka kiehtoo ihmisiä kaikkialla maailmassa. Tutkielmani esimerkkimaassa Tansaniassa lopputulokseen pyritään vaikuttamaan noituudella, ja ympäri maailmaa löytyy myös vastaavanlaista käytöstä. Kansainvälisestä luonteestaan huolimatta jalkapallosta on loputon määrä paikallisia variaatioita, jotka toteutuvat kuitenkin samojen sääntöjen puitteissa. Keinot ja nimitykset vain vaihtelevat. Näiden paikallisten käytäntöjen, uskomusten ja symbolien avulla saamme arvokasta tietoa tutkimastamme kulttuurista.

Tutkielmani tärkeimpiä teemoja ovat jalkapallossa sosiaalisesti tuotetut yhteisöllisyys, ruumiillisuus ja ihmisten määritelmät itsestään suhteessa muihin. Kyseiset teemat ovat hyvin moniulotteisia, joten toiminnan kuvaus niiden ymmärtämiseksi on välttämätöntä. Tämän vuoksi tarkastelen jalkapalloa rituaalina. Urheiluantropologisella analyysillä pyrin valottamaan tansanialaista yhteiskuntaa ja siinä alati tapahtuvaa muutosprosessia.

Työni koostuu esittelyn ja johtopäätösten lisäksi neljästä osiosta. Aluksi kerron lyhyesti jalkapallon historiasta, kansainvälisestä nykytilasta ja roolista Tansaniassa. Toisessa osiossa syvennyn siihen, miten urheilua ja erityisesti jalkapalloa on tutkittu antropologiassa ja sen lähitieteissä. Kolmannessa osiossa taustoitan Tansanian poliittista tilannetta ja urheilua suhteessa siihen. Lopuksi kuvailen tansanialaisen jalkapallorituaalin vaihe vaiheelta.

2 Esittely

Tutkielmani perustuu pääosin Anne Lesethin (1997 & 2003) kahteen artikkeliin, joista toisessa hän kuvaa tansanialaisen ruumiinkulttuurin ilmenemismuotoja erityisesti, tanssia ja jalkapalloa.

Toisessa artikkelissaan hän perehtyy erityisesti *juju-noituuteen*¹ jalkapallossa. Leseth (2003) kritisoi aikaisempaa antropologista tutkimusta urheilun evolutionistisesta jaottelusta traditionaaliseen ja moderniin. Sellaiset termit kuin traditionaaliset urheilulajit (*traditional sports*), alkuperäiskansojen urheilulajit (*indigenous sports*), esikolonialistiset urheilulajit (*pre-colonial sports*) tai kehitysmaiden urheilulajit (*sports in developing countries*) arvottavat lajeja laadullisesti, koska ne määrittävät urheilulajeja ikään kuin niissä olisi erilaisia ajallisia kehitysvaiheita (mts. 232). Tässä työssä analysoimastani tansanialaisesta jalkapallo-ottelusta näkyy kahdella tavalla, että jako traditionaaliseen ja moderniin on kyseenalainen.

Ensiksikin Lesethin etnografiat (1997 ja 2003) osoittavat, että jalkapallo on samanaikaisesti niinsanotusti traditionaalista ja modernia. Paikalliset perinteet eivät ole poistumassa globaalien käytäntöjen alta, vaan ne saavat uusia muotoja. Tansanialaisessa jalkapallotapahtumassa on sekä universaaleja että paikallisia elementtejä. Esimerkiksi kansainvälisten arvokilpailujen tapaan ennen maaottelua soitetaan molempien maiden kansallislaulut, mutta toisaalta paikallista väriä alkuseremoniaan tuo mustiin pukeutunut noita (*mchavi*), joka tanssii käärmeen kanssa. Jalkapallo-ottelussa esille tulee prosessi, jossa pidetään vanhoja tapoja yllä ja samalla luodaan uusia. Tämä prosessi voidaan nähdä vertauskuvana myös koko kulttuurille.

Toinen tapa kyseenalaistaa jakoa traditionaalisen ja modernin välillä urheilussa on siihen liittyvä taikausko, joka on universaalista. Antropologian klassikot kuten Tylor (1968 [1871]), Frazer (1974 [1922]), Evans-Pritchard (1937) ja Gluckman (1955) ovat määritelleet noituuden epärationaaliseksi ja epäloogiseksi toiminnaksi, länsimaisen tieteen esiasteeksi ja tyypilliseksi ajattelutavaksi erityisesti Afrikan traditionaalisissa yhteisöissä (Leseth 1997, 164). Jalkapallorituaalit ympäri maailmaa kuitenkin osoittavat, että pelaajat, katsojat ja joukkueen taustahenkilöt kaikkialla pyrkivät vaikuttamaan lopputulokseen arkijärjen vastaisilta tuntuvien keinoin. Tansaniassa tätä vaikuttamisen keinoa kutsutaan jo edellä mainituksi jujuksi, mutta Euroopassa tutumpia ilmaisuja lienee taikausko, pelionni, tuuri tai joukkuehenki. Voittoon voidaan vaikuttaa esineillä, käytöksellä tai

¹ Juju on lempinimi swahilinkieliselle sanalle *uchawi* (noituus). Tansanialaiset eivät erottele noituuutta (*wichcraft*), velhoutta (*sorcery*) tai mustaa magiaa toisistaan. Jalkapallon yhteydessä käytettäviä mystisiä voimia nimitetään kuitenkin yleisimmin jujuksi. (Leseth 1997, 173.)

vaikka pelottelemalla aiempiin otteluihin perustuvilla tilastollisilla todennäköisyyksillä. Uskonnollisesta yliluonnollisesta voimasta tunnetuin esimerkki lienee Argentiinan Diego Maradonan vuoden 1986 Meksikon maailmanmestaruuskilpailujen loppuottelussa Englantia vastaan vastoin sääntöjä kädellä tekemä maali, jota hän itse myöhemmin nimitti ”Jumalan kädeksi” (*La mano de Dios*). Leseth (1997, 164–165) jakaa Winchin (1979 [1970]) näkemyksen noituudesta, jonka mukaan on tärkeintä selvittää noituuden rooli yhteiskunnassa. Roolin tutkiminen nimittäin kertoo enemmän tansanialaisesta kulttuurista ja on siten tutkimuksen kannalta hedelmällisempää kuin yritykset osoittaa se vääräksi tietoisuudeksi (mp.).

Jalkapallossa voittamiseen vaikuttavia tekijöitä on kuitenkin vaikea pukea sanoiksi, mistä kertoo esimerkiksi se, etteivät tansanialaiset Lesethin (1997) haastatteluissa osanneet kuvata, mitä noituus oikeastaan on. Jalkapallon taika, yhteisöllisyys ja uusien sekä vanhojen ajattelumallien läsnäolo näkyvät, tuntuvat ja toteutuvat sanojen sijaan käytännössä. Sen vuoksi tarkastelen tässä työssä tansanialaista jalkapallo-ottelua rituaalina, jolloin sen vaiheita on helpompi avata yksitellen järjestyksessä. Jalkapallo-ottelun analysointi rituaalina paljastaa sen sisältävän useita kulttuurisia paikallispiirteitä ja eri tavoin muodostettua yhteisöllisyyttä, vaikka peruselementit ja kansainväliset pelisäännöt ovatkin samat kaikkialla. Leseth (1997 & 2003) on käsitellyt jalkapallo-otteluun liittyvää noituusrituaalia ja tansanialaisten ruumiillista ilmaisua omina kokonaisuuksinaan, mutta tässä työssä sijoitan ne osaksi jalkapallo-ottelurituaalin kokonaisuutta.

3 Jalkapallo globaalina ja paikallisena ilmiönä

Jalkapallon alkuperästä ei ole päästy yksimielisyyteen. Muun muassa ainakin muinaisissa sivilisaatioissa Kiinassa, Japanissa, Kreikassa ja Roomassa ihmiset ovat pelanneet jonkinlaisia jalkapallon tapaisia pelejä. Myös keskiajalla palloa pelailtiin Italiassa ja Britanniassa. (Duke & Crolley 1996, 11.) Jalkapallon katsotaan saaneen nykyisen muotonsa 1800-luvun puolivälissä Englannissa. Vuonna 1863 perustettiin Englannin Jalkapalloliitto (*English Football Association*); silloin pelin säännöt olivat jo pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta samat kuin nykyään (mt.). Englannista jalkapallo levisi merenkulun ja kaupankäynnin ansiosta ensin Euroopan muihin maihin, ja myöhemmin merten taakse erityisesti Etelä-Amerikkaan (Itkonen & Nevala 2007, 12).

Leviäminen tapahtui portaittain eri maihin eri tahdissa. Jalkapalloa pelattiin ensin vain erilaisissa oppilaitoksissa, joista se levisi myöhemmin kaupunkeihin ja kaikkiin yhteiskuntaryhmiin. Jalkapallo muuttui 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aikana yläluokan ja sivistyneistön lajista työväestön lajiksi. Tämä muutos oli jalkapalloilulle olennainen, sillä juuri sen ansiosta laji kasvoi eliitin harrastuksesta suureksi ilmiöksi. Peli organisoitui sekä kansallisesti että kansainvälisesti, ja

toiminta muuttui yhä ammattimaisemmaksi. Televisioinnin tuoma näkyvyys ja pelaajien liikkuvuus maan rajojen ulkopuolelle lisääntyivät huomasti aikaisemmasta, ja 1950-luvun puolenvälin jälkeen kansainvälistyminen oli noussut jo aivan uudelle tasolle. 1970–1980-luvuilla jalkapallosta oli tullut maailman harrastetuin ja kilpailluin laji. Tuolloin sen suosio kasvoi nopeasti erityisesti Aasiassa ja Afrikassa. (Itkonen & Nevala 2007, 12–17.) Nykyisin jalkapallon harrastajia on maailmassa laskentatavasta riippuen varovaisesti arvioiden vähintään 250 miljoonaa. Se on harrastetuin laji useimmissa Euroopan, Latinalaisen Amerikan, Aasian ja Afrikan maissa. (Mts. 11.)

Viime vuosikymmeninä ammattilaisjalkapalloilusta on muodostunut tuottoisa kansainvälinen bisnes. Jalkapalloteollisuuden lisäksi paikallinen ja peli- ja harrastuskulttuuri elää kuitenkin vahvana. Jalkapallon voidaan siis sanoa jakautuneen sisäisesti globaaliin ja paikalliseen. (Itkonen & Nevala 2007, 17–20.) Suosion salaisuutta on vaikea määritellä, mutta yksi syy on varmasti jalkapallon käytännöllisyys. Pelin aikaansaamiseksi ei tarvita periaatteessa kuin pallo, maalit ja kaksi joukkuetta. Myös säännöt ovat suhteellisen selkeät verrattuna esimerkiksi toiseen Englannissa kehittyneeseen lajiin krikettiin, joka jäi esimerkiksi Afrikassa pitkälti valkoisen vähemmistön lajiksi. (Duke & Crolley 1996, 1.)

Tutkielmani esimerkkinä Tansanian jalkapalloliitto (*Tanzanian Football Association*, FAT) perustettiin brittihallinnon alaisuudessa jo vuonna 1935. Tansanialaisista osa pitää jalkapallon alkuperänä omia perinteisiä lajejaan kuten painia (*mieleka*) tai rugbyn tapaista *naggaa*, kun taas osa tunnustaa sen englantilaisen alkuperän. (Leseth 1997, 159.) Paikallinen jalkapallo on erittäin suosittua, ja se kerää satojatuhansia katsojia otteluihin päivittäin. Katsojista suurin osa on miehiä, ja jalkapallo liitetään vahvasti maskuliinisuuteen kuten usein muuallakin maailmassa (ks. esim. Ronsbo 2003). FAT on Tansanian parhaiten järjestäytynyt urheiluliitto, ja se järjestää valmennusta ja paikallisia sekä kansallisia turnauksia ympäri maata (Leseth 1997, 160). Kansainväliseen jalkapalloliittoon Fifaan (*Fédération Internationale de Football Association*) Tansania on kuulunut vuodesta 1964 lähtien. Se on osallistunut arvokisakarsintoihin seitsemän kertaa ja on kerran päässyt niissä toiselle kierrokselle, joka on sen tämän hetken paras saavutus. Maailmantilastoissa Tansania on tällä hetkellä sijalla 105. (FIFA.COM, 2008.)

4 Urheiluantropologian tutkimusperinne

Edellisessä luvussa mainitsemani Tansanian huonohko kansainvälinen jalkapallomenestys olisi aikaisemmassa antropologisessa urheiluteoriassa voitu selittää esimerkiksi sillä, että eurooppalainen kulttuuri on tansanialaista kilpailullisempi. Muun muassa ensimmäisessä kokonaan urheiluun keskittyvässä antropologisessa teoksessa *The Anthropology of Sport* (Blanchard, 1995 [1985])

kuvataan urheilun evoluutiota, jonka viimeiseksi vaiheeksi nähdään ammattimainen kilpaurheilu, joka on modernien teollisuusmaiden tuote. Erityisesti jalkapalloa on sen suosion vuoksi tarkasteltu modernina rituaalina, jota on tulkittu muun muassa sodan analogiana tai maskuliinisten arvojen ylläpitäjänä ja luoja. Useat tutkijat ovat liittäneet jalkapallon modernien kansallisvaltioiden syntyyn ja kansallisidentiteetin ylläpitämiseen Andersonin (1983) kuviteltujen yhteisöjen hengessä. (Duke & Crolley 1996, 4-7.) He perustelevat jalkapallon suosiota muun muassa yhteisöllisyydellä, jota uskonnon ja kirkollisten rituaalien merkityksen vähennettyä täytyy luoda toisenlaisella sekulaarisella areenalla (Birell 1981, 374).

Jalkapallon kuten muidenkin urheilulajien levinneisyydellä on vahva yhteys kolonialismiin. Tämän vuoksi on ymmärrettävää, miksi jako traditionaaliin ja moderneihin urheilulajeihin antropologisessa urheiluntutkimuksessa on alkuaan tehty. Tutkijat jaottelivat kulttuurit tasoihin evolutionistisen perinteen mukaisesti ja urheilulajit sen mukana. Urheilu nousikin antropologisen tutkimuksen kohteeksi toden teolla vasta 1960-luvulla. Sitä ennen sitä oli käsitelty lähinnä muun kulttuurisen tutkimuksen marginaalissa, jolloin sen avulla pyrittiin kuvaamaan enimmäkseen yhteiskunnan muita ilmiöitä kuten sosiaalista rakennetta. (Palmer 2002, 253.) Tästä esimerkkinä on Lévi-Straussin (1966, 30–32) vertailu rituaaleista ja peleistä teoksessa *Savage Mind*.

Lévi-Straussin (1966) mukaan rituaaleissa ja peleissä on samankaltaisia elementtejä, mutta niiden rakenteissa on selvä ero. Peleissä osapuolet ovat lähtökohtaisesti samanarvoisia, ja niille luodaan yhteisillä säännöillä tasapuolinen tilanne. Kilpailullisen asetelman avulla päädytään kuitenkin lopputulokseen, jossa osapuolet määritellään voittajiin ja häviäjiin. Täten pelien avulla tuotetaan sosiaalisesti eriarvoisuutta, kun taas rituaaleissa tilanne on päinvastainen. Tästä esimerkki on Uuden-Guinean *Gahuku-Gama*-yhteisö, joka on tehnyt jalkapallon peluusta rituaalista. Yhteisön jäsenet pelaavat vaikka useita päiviä peräkkäin, kunhan joukkueet päätyvät lopulta tasatulokseen. Lévi-Straussin mukaan teollistuneiden maiden kulttuuriin kuuluu siis kilpailullisuus, kun taas traditionaaliin kulttuureihin ajatus tasa-arvosta. (Mts. 30–32.)

Kilpaurheilu on pitkään nähty Lévi-Straussia seuraten modernin ajan tuotoksena, koska se jaottelee ihmiset voittajiin ja häviäjiin. Antropologit eivät myöskään tämän vuoksi ole tarttuneet urheiluun etnografisena tutkimuskohteena. Hiljattain tästä käsityksestä on kuitenkin päästy eroon (Archetti & Dyck 2003, 6). Nykyiset urheiluntutkijat tiedostavat, että etnografisen analyysin tulee kunnioittaa jokaisen urheilulajin piirteitä ja erityislaatuisuutta (mts. 14), jolloin jako kilpailullisiin ja ei-kilpailullisiin lajeihin ei päde. Urheilu herättää intohimoja, ohjailee taloutta, muokkaa politiikkaa, tuo esiin kulttuurisia kategorioita ja alleviivaa kansallisia, paikallisia ja etnisiä identiteettejä. Antropologinen urheilututkimus onkin lisääntynyt huomasti tutkijoiden oivallettua nämä teemat.

Jalkapallokin täytyy siis nähdä olennaisena osana kulttuuria, mutta toisaalta irrottaa se omaksi tutkimusalueekseen (Palmer 2002, 254), jolla on omat erityispiirteensä ja jossa yhteisön kulttuurinormeja myös rikotaan.

Urheilun luonne ruumiillisena käytäntönä on täynnä vastakkaisuuksia. Urheilu voi olla kevytmielistä ajanvietettä, mutta toisaalta se saatetaan ottaa todella vakavasti. Siinä voidaan nähdä kulttuurisia kategorioita, mutta urheilijoille kokemus on myös hyvin henkilökohtainen. Suoritukset ovat lyhytaikaisia ja katoavaisia, mutta toisaalta jatkuvia ja kestäviä. Urheilu saatetaan toisaalta sijoittaa arkipäiväisen elämän marginaaliin viihteenä, mutta toisaalta sitä käytetään hyväksi poliittisissa tarkoituksissa. Juuri näiden vastakkaisuuksien vuoksi urheilututkimus kuvaa osaltaan arjessa itsestään selvänä pidettävää sosiaalista elämää, josta antropologit ovat kiinnostuneita. (Archetti & Dyck 2003, 2.)

5 Poliitikka ja urheilu kietoutuvat yhteen Tansaniassa

Ennen kolonialismin aikaa ihmiset harrastivat vapaa-ajallaan Tansaniassa muun muassa jousiammuntaa, painia, juoksua, uintia, tanssia ja keihäänheittoa. Lajit jakautuivat eri heimojen, maantieteellisen sijainnin, sukupuolen ja iän mukaan, ja ne kulkivat perimätietona sukupolvelta toiselle. Esimerkiksi lapsille olivat tyypillisiä erilaiset laululeikit, kun taas miehet mittelivät voimakkuudesta. (Leseth 2003, 234.) Urheiluun ja ruumiinkulttuurin muihin ilmenemismuotoihin liittyi vahvasti ajatus juju-noituudesta, jolla pyrittiin vaikuttamaan kilpailujen voitokkuuteen tai tanssiesitysten viihdyttävyyteen (Leseth 1997, 159).

Tansaniassa urheilu on vahvasti kytketty poliittisiin tarkoituksiin kolonialismin ajoilta lähtien. Brittihallinto, joka toimi vuosina 1919–1961, pyrki pääsemään eroon kaikista noituuteen liittyvistä lajeista. Siirtomaahallitsijat uskoivat, että pallopelien ja urheilun avulla paikalliselle väestölle voitaisiin ”esitellä moderneja tapoja, ja sivistää heitä”. Vuonna 1922 brittihallinto kielsi noituuden kaikissa muodoissaan, ja sen harjoittajille pystyttiin langettamaan rangaistuksia. Itsenäistymisen jälkeinen hallitus säilytti tämän kohdan perustuslaissa osoittaakseen paheksuvansa noituuden epäloogisuutta. (Mangan 1986; sit. Leseth 1997, 161.)

Urheilun politisointi jatkui 1961 itsenäistymisen jälkeen, jolloin fyysisten toimintojen ajateltiin pitävän ihmisten ruumiit ja mielet terveinä. Kansallinen stadion valmistui vuonna 1962 Dar-es-Salaamissa, ja siitä on muodostunut näyttämö useille kansallisille ja kansainvälisille tanssi- ja urheilutapahtumille. Vapautuspolitiikkaa johtanut Julius Nyerere pyrki tasa-arvoisuuteen kitkemällä kaikki heimoihin, uskontoon, etnisyyteen, sukupuoleen tai luokkaan liittyvät rajanvedot tasapäistämällä kaiken kulttuurisen heterogeenisyyden. Muiden afrikkalaisten johtajien tapaan

postkolonialistiseen ajatteluun kuului, että valtio tulisi perustaa vanhoille perinteille uudella tavalla. Niinpä Nyerere halusi liittää urheilun, niin perinteiset kuin Euroopasta tulleet lajitkin, kansan koulutusjärjestelmään. (Leseth 2003, 232–233, 237.)

Näiden lisäksi tehtiin muitakin uudistuksia. Esimerkiksi kaksi suurinta jalkapalloseuraa vaihtoi englantilaisen hallinnon aikana saamansa nimet afrikkalaisiin. *Sunderland Sports*-seurasta tuli *Simba Sports* ja *Young African Sports Clubista* tuli *Yanga Sport Club*. (Tenga 2000; sit. Leseth 2003, 237.) Oxfordissa koulutuksensa saanutta Nyerereä kritisoitiin kuitenkin hänen eurooppalaisesta ajattelutavastaan, ja Nyereren pyrkimys rakentaa Tansaniasta yhtenäisen kansallisvaltio epäonnistui. Yhtenäisiä aineksia kansallisvaltion rakennukseen ei yksinkertaisesti ollut Tansanian koostuessa erinäisistä heimoista. (Leseth 2003, 237.) Myöhemmin Nyereren yhden puolueen politiikasta on siirretty monipuoluejärjestelmään (mts. 233).

Tansanialaiset urheilukäsitteet ovat muokkautuneet ajan ja politisoinnin kuluessa monimuotoisiksi. Urheiluun viitataan Tansaniassa suahilinkielisellä käsitteellä *michezo* (yksikkö *mchezo*), joka ei kuitenkaan ole täydellinen vastine käyttämällemme urheilu-sanalle. Se voidaan kääntää peliksi, ajanvietteeksi, huviksi, urheiluksi tai pilkanteoksi. Michezoon viitataan verbillä *kucheza*, jolla voidaan tarkoittaa pelaamista, kisailua, pelin pelaamista, pelissä tapahtuvaa liikettä, ajantuhlaamista, leikkimistä, toimimista, työskentelyä, liikkumista, harjoittelua ja irrottautumista. Sanalla viitataan siis länsimaista urheilukäsitettä laajempaan ruumiilliseen toimintaan aina kortinpeluusta hyppynarulla hyppelyyn. Michezoa ei kuitenkaan jaotella sen perusteella, onko laji kilpaurheilua vai vain harrastelua. (Leseth 2003, 231.)

Tanssille ja muille esitettävillä lajeille on puolestaan oma sanansa *ngoma*. Michezon tapaan *ngoma* käsittää hyvin laajan joukon muita toimintoja tanssiin liittyen, kuten kaikenlaiset tanssin eri muodot ja kaikenlaisen musiikin (Johnson 1990; sit. Leseth 2003, 244). Nykyisin kuitenkin *michezo* ja *ngoma* ovat sekoittuneet. Esimerkiksi juju-noituus on nykyisin hyvin yleistä *michezoksi* määriteltävässä jalkapallossa, kun se ennen liitettiin vahvasti vain *ngomaan*. Jalkapallossa noituus on vain saanut uusia muotoja. (Leseth 2003, 234.) Poliitikassa päättäjät ovat kiistojen jälkeen erottaneet *michezon* ja *ngoman* keinotekoisesti ja rakenteellisesti eri hallinnonlajeiksi. *Michezo* kuuluu hallinnollisesti urheilun- ja *ngoma* taiteen piiriin (mts. 233).

Urheilun suosio vaihtelee Tansaniassa. Myöskään kansainvälistä arvokilpailumenestystä ei ole tullut toivotulla tavalla. Toisin on esimerkiksi Keniassa, jossa pitkänmatkan juoksijat ovat voitokkaita. Urheilijoille ei myöskään myönnetä hallitukselta suurta rahallista tukea. (Leseth 2003, 240–241.) Poliittiset yritykset ja odotukset urheilun kansallismielisyyden lisäämisestä ovat siis ristiriidassa resurssien kanssa.

Dar-es-Salaamin kaupunkiin kulminoituvat edellä mainitut muutokset politiikassa ja urheilussa. Asukkaiden kuvaukset michezosta ja ngomasta ovat joko ristiriitaisia, tai niitä ei osata kuvailla ollenkaan. Tämä johtuu siitä, että käsitteet eivät ole keskustelun kohteina arkielämässä, vaan ne koetaan ruumiillisesti (Leseth 2003). Dar-es-Salaamin vajaa kolme miljoonaa asukasta tulevat eri puolilta maailmaa, rikkaiden ja köyhien erot ovat valtavat, ja muutenkin monikulttuurisuus on silmiinpistävää. Viimeisen kymmenen vuoden aikana kaupungissa on tapahtunut valtaisia muutoksia kulttuurin, teknologian ja politiikan saralla (mts. 233). Seuraavaksi esittelen, miten toisaalta monikulttuurisuus ja toisaalta tansanialaisen kulttuurin perinne näkyvät kaupungin jalkapallorituaalissa. Jalkapallo heijastaa nykyistä yhteiskuntaa ja muokkaa sitä. Sekä rituaali että yhteiskunnan rakenne tulee siis nähdä alati muutostilassa olevina prosesseina.

6 Jalkapallorituaali Tansaniassa

6.1 Rituaalin kulku ja roolit

Tässä luvussa kuvailen tansanialaista jalkapallorituaalia vaihe vaiheelta. Olen yhdistänyt Lesethin kahdesta artikkelista (1997 ja 2003) aikajärjestyksessä etenevän kokonaisuuden, joka koostuu kolmesta eri ottelusta. Tansaniassa jalkapallorituaaliin osallistuvat pelaajien lisäksi valmentajat, katsojat, alkuseremonioiden esiintyjät, noidat (*mchavi*) ja noitatohtorit (*mganga*). Kuvauksessa kerron kaikkien edellä mainittujen henkilöiden rooleista rituaalissa. Lisäksi tuon esille tansanialaisia kulttuurisia käytäntöjä, ja osoitan, miten niitä pidetään yllä ja tuotetaan uudelleen. Analyysissäni vertailen näitä tansanialaisia käytäntöjä myös globaalisti, osoittaakseni, että jalkapallotoimijat kaikkialla pyrkivät samoin periaattein, mutta eri keinoin vaikuttamaan lopputulokseen.

6.2 Valmistautuminen peliin noituuden avulla

Dar-es-Salaamin stadionilla pelaava jalkapallojoukkue oli viime aikoina hävinnyt nöyryyttävästi useaan otteeseen vierasjoukkueille. Häviöputken katkaisemiseksi osa joukkueen jäsenistä meni stadionille ottelua edeltävänä yönä vuohi mukanaan. Vuohi haudattiin kentän portille elävältä. Tarkoituksena oli, että kun vastustat juoksevat seuraavana päivänä vuohen yli, heidän voimansa ja kestävyytensä karisee. Näin ollen vuohen hautaaminen takaisi voiton kotijoukkueelle, mikäli vierasjoukkueen noituus ei olisi voimakkaampaa. Tällaista uhrausta kutsutaan nimellä *kafara*. Pelipäivänä kotijoukkue ei kulkenut portista, vaan kiipesi stadionin muurin yli välttääkseen haudatun vuohen. Vuohen lisäksi tämä muurin ylittäminen sai vastustajajoukkueen hermostuneeksi. Kotijoukkue voitti 3-0, ja noitatohtori ei ollut yllätynyt asiasta. (Leseth 1997, 160–161.)

Kuten jo aikaisemmin mainitsin, ennen kolonisaatiota suurin osa tansanialaisista uskoi noituuden tehokkuuteen, ja sitä kontrolloivat ja säätelivät tarvittaessa paikalliset viranomaistahot, yhteisön

vanhimmat ja oikeuslaitos. Kolonialismin vuosina 1896–1961 englantilaiset ja saksalaiset pyrkivät kitkemään noituuden paikallisten käytännöistä. Noitia tapettiin ja tuomittiin kuolemaan. Eurooppalaiset lähetyssaarnaajat yrittivät kieltää erityisesti perinteiset tanssit, jotka olivat heidän mielestään barbaarisia ja pakanallisia. (Leseth 1997, 161–162.) Noituuden käyttäminen jalkapallossa on siis vanhan perinteen toisintoa uudessa kontekstissa. Tansaniaalaisten suhtautuminen noituuteen jalkapallossa on kaksijakoinen. Osa kansalaisista on sitä mieltä, että noituuden harjoittaminen on turhaa, koska se vie energiaa opiskelulta ja harjoittelulta, ja sen vuoksi tansaniaalaiset urheilijat eivät menesty. Toisaalta osan mielestä juju on ja tulee aina olemaan osa tansaniaalaista urheilukulttuuria. Ilman sitä voittaminen on mahdotonta, ja kulttuuri kuolee. (Mt.)

Toinen esimerkki jalkapallo-ottelun valmistautumiseen kuuluvasta rituaalin osasta voi tapahtua noitatohtorin luona.

Pelaajat asetettiin istumaan rinkiin noitatohtorin mgangan majan lattialle. Pelaajilla oli mukanaan musta elävä kana ja paperinpaloille kirjoitettuna vastustajajoukkueen pelaajien nimiä. Mganga selvitti käytännön astrologian ja uhraamisen avulla, mitä ominaisuuksia vastustajajoukkueella elementeistä tuli, tuuli, vesi ja maa on. Aluksi mganga tuhosi vastustajien maalivahdin tulenkuuman voiman heittämällä kananmunan tuleen (kafara). Seuraavaksi mganga piti kanaa kädessään ja sytytti suitsukkeita lattialle täyttääkseen kanan mystisillä voimilla. Hän mutisi sanoja arabiaksi ja pyysi pelaajia sulkemaan silmänsä. Mganga pyöritti kanaa jokaisen pelaajan pään ympäri seitsemän kertaa, ja jatkoi samalla arabiankielisten sanojen toistamista. Tämä valmisti heitä käyttämään voimaa, jonka he saivat kafarasta. Sitten pelaajat lähtivät, ja saivat mukaansa paperinpalat, joihin oli kirjoitettu heidän henkilökohtaiset astrologiset karttansa. Pelaajia käskettiin kantamaan paperilappuja mukanaan koko pelin ajan, ja tulemaan vaihtoon, mikäli he kadottaisivat lappunsa. (Leseth 1997, 169–171.)

Lopuksi mganga tappoi kanan leikkaamalla sen pään irti, ja antoi pään valmentajalle, jonka oli poltettava se ja haudattava tuhkat kentälle. Sen lisäksi valmentaja sai papaijan, kananmunan ja kasan hiekkaa (*mafara*). Hänen tuli keittää hedelmä ja osa hiekasta erikseen, ja valutettava niistä nestettä jokaisen pelaajan päälle. Lisäksi nestettä täytyi sivellä maalivahdin käsiin. Loput hiekasta tuli sekoittaa maalinedustalla olevaan hiekkaan. Kananmunaan oli puolestaan kirjoitettu jokaisen vastustajan joukkueen pelaajan nimi arabiaksi. Valmentajan täytyi haudata myös se kentälle. Lopuksi mganga kirjoitti jokaisesta vastustajan pelaajasta astrologisen kartan, ja laittoi ne yhteentoista (jokaista pelaajaa kohti omansa) kookospähkinään, jotka hän tuhosi yksitellen. Tällä tavoin hän heikensi vastustajan voimaa (kafara). Kotijoukkue voitti lopulta 6-0, ja mganga oli ansainnut palkkionsa (Leseth 1997, 169–171.)

Noituus liittyy urheilun lisäksi tansaniaalaisen kulttuurin moraalifilosofiaan. Tansaniaalaisessa kulttuurissa tasa-arvoa mitataan nimenomaan sillä, mitä ihmiset tekevät, eikä sillä, mitä he ovat. Siksi juju-noituuden käyttäminen (*practice*) on tärkeämpää kuin jujun ajatus (*thought*) tai uskomusmaailma (*belief system*). (Leseth 1997, 166–167.) Tansaniaalaisen tasa-arvokäsityksen mukaan ihmisten tulee olla hyviä, mutta ei liian tietoisia siitä. Jos he esimerkiksi rakentavat

naapuriaan isomman talon, he altistavat itsensä noituudelle eivätkä siksi ole turvassa. Jalkapallossa voittoa selittäessä viitataan jujuun samasta syystä. Ihmisten tekemiset ovat tasa-arvoisia, jonka vuoksi voitokkaan joukkueen paremmuus selitetään yliluonnollisella voimalla. (Mts. 166.) Jujun avulla pelaajat ikään kuin vapautetaan voitontaakasta. Samankaltaista ajattelua on myös esimerkiksi Euroopassa. Ihmiset saattavat sääliä tai päivitellä urheilijoita, jotka eivät niin sanotusti kestä menestystään, ja joutuvat naurunalaisina yhteiskunnan pohjalle. (Mts. 172.)

6.3 Stadion näyttämönä

Dar-es-Salaamin kansallisstadionista on muodostunut tärkeä symboli Tansanian kansallisvaltion kehityksessä. Paikallinen väki kokoontuu aina itsenäisyyspäivänä (*Liberation Day*) 9. joulukuuta stadionilla esitettäviin juhlallisuuksiin, jotka huipentuvat yleensä johonkin urheilutapahtumaan. Vuonna 1997 Tansania juhlisti 30-vuotista itsenäisyystaivaltaan, ja seremonialla avattiin samalla stadion uudelleen käyttöön kunnostustöiden jälkeen. Tilaisuus huipentui jalkapallo-otteluun Tansanian ja Sambian välillä. Stadionin kunnostuksella pyrittiin elvyttämään urheilullista kansallisaatetta. Syy kunnostukseen oli siis sama kuin stadionin alkuperäiseen rakentamiseenkin. (Leseth 2003, 238.)

Yhteisen sitoumuksen ja konkreettisen paikanvaihdon avulla ihmiset voivat kokea *liminaalisuutta*, joka antaa luvan karata hetkellisesti todellisuudesta. Se antaa myös mahdollisuuden täydentää ja kokea erilaisia näkemyksiä ruumiillisuudesta (Archetti & Dyck 2003, 17), josta enemmän tämän työn kohdassa 6.5. Stadion tilana ympäristöineen luo rituaalille kehyksen, jossa pätevät arkielämästä poikkeavat säännöt käyttäytymiselle (Hognestad 1997, 196). Jalkapalloa voidaan verrata Turnerin (2007 [1969]) määrittämiin siirtymärituaaleihin, joissa osallistujat ovat hetkellisesti yhteisön ulkopuolella. Ulkopuolelta he pystyvät tunnistamaan ”sellaisen perustavan ja yleisen, ihmisiä yhdistävän siteen olemassaolon, jota ilman ei voisi olla minkäänlaista yhteiskuntaa” (mts.109).

Englannissa kansallisen liigajoukkueiden suurimmat kannattajat matkustavat joukkueen mukana paikasta toiseen, jolloin heidän rituaaliinsa kuuluu usein myös ajanviettoa pubeissa ennen peliä ja pelin jälkeen sekä yhteiset matkat ottelupaikoille. Tunnollisimmille kannattajille jalkapallo-ottelut ovat pikemminkin toinen todellisuus, jolloin omistautuminen joukkueensa kannattamiselle ohittaa kaikki arjen muut asiat. Englantilaisille kannattajille arjesta poikkeavan tilan lisäksi rituaalin vakiintunut aika on tärkeä. Lauantai-iltapäivä on heidän mielissään 1890-luvulta asti pyhitetty jalkapallopelle, koska pelit pelattiin alun perin vain silloin. (Hognestad 1997, 196–197.)

6.4 Jalkapalloyleisö ja yhteisöllisyyden luomisesta

Leseth saapui Tansanian itsenäisyyden 30-vuotisen taipaleen juhlaotteluun stadionille puolitoista tuntia ennen ottelun alkua 22-vuotiaan paikallisen ystävättärensä kanssa. Areenalla esiintyi marssiva torvisoittokunta ja yleisöä tulvi sisään. Suurin osa yleisöstä oli poikia ja miehiä. Varakkaimmat miehet istuivat parhailla paikoilla. Kunniavieraina paikalle olivat saapuneet entinen presidentti Julius Nyerere ja silloinen istuva presidentti Benjamin William Mkapa. (Leseth 2003, 238–239.)

Lesethin mukaan näiden kahden miehen ruumiinkuvat voidaan nähdä symboloivan poliittista ja asenteellista muutosta Tansaniassa. Nyereren urheilullinen olemus rohkaisi kansalaisia urheilutoimintaan, kun taas Mkapan lihava olemus lähinnä katsomaan urheilua. Nyereren vartalo symboloi Lesethin mukaan työn tekemistä, kun taas Mkapan rikkautta ja voimakkuutta. Poliittisesti Tansania on siirtynyt yhden puolueen politiikasta monipuoluepolitiikkaan ja sosialismista kapitalismiin sekä kasvaviin luokkaeroihin. (Mt.)

Victor Turnerin (2007) [1969] mukaan rituaalissa yhteisön jäsenet pyrkivät toimintansa avulla pääsemään ristiriidat ylittävään tilaan. Tansaniassa, kuten muualla maailmassa, jalkapallo kokoaa yhteen ihmisiä luokkarajojen yli. Heillä on yhteinen mielenkiinnon kohde, toisinaan jopa intohimo, joka heitä yhdistää. Rituaalit ovat ruumiillisia, ne murtavat henkilökohtaisen ylemmyyden ja ylpeyden. Ne synnyttävät toveruutta ja yhteyksiä ihmisten välille, jotka eivät pohjautu erilaisiin asemiin vaan ovat tasavertaisia, suoria, omaehtoisia, konkreettisia ja välittömiä. (Mts. 10.) Jalkapallo-ottelussa toisten ihmisten läsnäolo aistitaan kaikilla aisteilla. Kokemus on hyvin konkreettinen. Turner nimittää tätä ”sosiaalisten suhteiden metarakenteellista tai rakenteen ylittävää muotoa” *communitakseksi* (mts. 14).

Communitaksessa on kyse tästä hetkestä; rakenteen juuret ovat menneisyydessä ja se ulottuu myös tulevaan (Turner (2007) [1969], 129). Tansaniassa jalkapallorituaalin juuret menneisyydestä ovat noituus ja muistot kolonialismista. Vanhat perinteet sekoittuvat ja muuntuvat kansainvälisten käytäntöjen kohtaamisessa ja tuloksena on kulttuuri, jossa on menneisyyden lisäksi myös vihjeitä tulevaisuudesta. Täytyy kuitenkin muistaa, että jalkapallo on myös viihdettä, leikkiä, ajanhukkaa ja pieniä tunteita. Nämä olivat michezon määrittelyjä, mutta pätevät erinomaisesti myös ”länsimaiseen” jalkapalloon.

Communitaksen henki voi yhtäkkisesti ja elimellisesti yhdistää yksilöt, jotka eivät muutoin olisi yhteydessä toisiinsa millään tavoin. Kansainvälisellä tasolla kun esimerkiksi Ghana jatkoi maailmanmestaruuskilpailuissa ainoana afrikkalaisena joukkueena, muiden Afrikan maiden kannattajat siirtyvät kannattamaan Ghanaa. Yhdistäväksi tekijäksi muotoutui tässä tapauksessa maanosidentiteetti. (Heikkinen 2007, 58–59.) Jalkapalloa voidaan kutsua sosiaalisesti rituaaliksi,

koska se yhdistää ihmisiä tavalla, johon ei muuten olisi mahdollisuutta nykyisessä sosiaalisessa maailmassa. (Archetti & Dyck 2003, 17.)

Communitas on myös vastavuoroisuutta ja vuorovaikutusta katsojien ja pelaajien välillä. Tätä yhteisöllisyyttä ei voida saada esille markkinoinnin voimalla (Heinonen 2007, 145).

Eurooppalaisittain kyse on ”pelaajien ja managereiden lausunnoissaan ylistämästä ja kannattajien kokemasta yhteisöllisestä emotionaalisesta mieltymyksestä, joka koetaan usein erityisenä kotikentän taikana ja tunnelmana” (mts.136). Jalkapallo tarjoaa yhteisölle erityisen mahdollisuuden kokoontua yhteen ja ajatella itseään. Täten se auttaa yksilöä ja yhteisöä muodostamaan käsityksiä itsestä, maailmasta ja kulttuurista. Tämä voi olla osasy syy jalkapallon viehätykseen. (Mts. 145.)

6.5 Pelin alkuseremonioiden esiintyjät: tansanialainen ruumiinkuva

Itsenäisyyspäivän juhlaottelun avausseremoniassa esiintyi kaksi paikallista suosittua tanssiryhmää. Toisessa tanssiryhmässä naiset olivat hoikkia, ja he olivat pukeutuneet paljastaviin valkoisiin vaatteisiin. Toisessa ryhmässä puolestaan naiset olivat lihavahkoja, ja he olivat kietoneet *khangat*, perinteiset tansanialaiset vaatteet, vyötäröidensä ympärille, joiden tarkoituksena oli korostaa tanssijoiden lantioiden liikettä. (Leseth 2003, 239.)

Ensimmäinen ryhmä edustaa englantilaista ruumiinkuvaa, kun taas toinen ryhmä perinteistä tansanialaista ruumiinkuvaa (*Bantu figure*). Tanssijoiden asuissa on tapahtunut dramaattinen muutos vuodesta 1993, jolloin suurimmalla osalla tanssijoista oli perinteiset asut. Eurooppalainen ihannevartalo on hoikka ja lihaksikas, ja sitä ei kuvata liikkeessä. Tansanialainen ihannevartalon muodolla ei puolestaan ole väliä, vaan tärkeämpää on, kuinka nopeasti yksilö pystyy liikkumaan ja millä tyylillä. Tansanialaiset eivät näe ruumiinkuvaansa staattisena, vaan yhdistävät sen elinikäiseen kokemiseen ruumiillisuudestaan.. Esimerkiksi entinen jalkapallomaalivahti, josta on tullut nyttemmin tanssija, kertoi pitävänsä hyppyjen tekemisestä ja olevansa hyvä siinä. Hän kuvaili tekevänsä hyppyjä tanssiessaan ja vastaavasti myös torjuessaan jalkapalloa maalillaan. Tosin jalkapallokentällä hänelle oli naurettu ja sanottu, että hän on parempi hyppimään kuin torjumaan palloa. Näin liike yhdistettiin molempiin lajeihin, vaikka käyttötarkoitus oli hyvin erilainen. (Mts. 239–242.) Kulttuurinen ruumiinkuva ja myös pelaajien ruumiinkuvat ovat siis sosiaalisesti luotuja, ja toisaalta jalkapallo myös luo rituaalisena ruumiinkuvan esityksenä uutta sosiaalisuutta (mt.).

Jalkapalloa ei arvostella tanssin tavoin esteettisesti. Joukkueiden paremmuutta mitataan ainoastaan maalimäärällä eikä kauniista pelistä ole hyötyä lopputuloksen kannalta, jos toinen joukkue on maalinteossa tehokkaampi. Varmaankaan tämän vuoksi jalkapalloa ei kutsuta tanssin tavoin esitykseksi, vaikka sitä saatetaan luonnehtia esityksen tavoin. Dyck ja Archetti (2003, 14) muistuttavat kuitenkin, että urheilu on aina myös esitystä muille. Tämän ymmärtää ehkä paremmin

tekemällä vertauksen yksilölajeihin; nekin suoritetaan aina muiden seurassa, vaikka kyseessä olisi yksilön oma suoritus (mts. 6,14).

Ihmiset opettelevat jalkapalloa ja siihen tarvittavaa vartalonkäyttökäytännöksi aluksi matkimalla muita ja toistamalla sitten samoja harjoitteita yhä uudelleen. (Archetti & Dyck 2003, 7–9).

Tekniikan lisäksi aloittamisen jälkeen pelaajat ymmärtävät vähitellen peliä suurempana kokonaisuutena. Tämä voidaan huomata esimerkiksi lajin aloittelijoista, jotka omaksuvat pelin säännöt harjoittelun osana, eikä niitä tarvitse käydä erikseen teoreettisesti läpi. (Archetti & Dyck, 10–12.)

Jalkapallo-ottelussa pelaajille tulee itsetietoisuuden tunteita, ja he ikään kuin esittävät itseään (Leseth 2003). Toisaalta jalkapallo on sosiaalisesti konstruoitu esitys, ja pelaajat joutuvat tulkitsemaan myös koko ajan toisiaan. Communitaksen henki tai sanaton yhteys toteutuu täten myös pelaajien välillä, kun he oppivat tuntemaan toistensa liikkeitä. Jalkapallo on tanssin tavoin luovaa toimintaa.

6.6 Alkuverryttely ja noituuden näkyminen käytännössä

Tanssiryhmien lisäksi kentän etuosassa mustiin pukeutunut nainen alkoi tanssia käärmeen kanssa samalla kun pelaajat tulivat kentälle verryttelemään. He venyttelivät, tekivät voimisteluliikkeitä ja juoksivat riveissä. Lesethin ystävätär kertoi mustiin pukeutuneen naisen olevan *mchavi*, noita. Käärmetanssijan lisäksi kentällä juoksenteli vanha mies, jonka katsojat tunnistivat myös noidaksi. (Leseth 1997, 167.)

Tässä rituaalin osassa tulee esille juju-noituuden monimutkaisuus, koska sitä ei pysty kunnolla selittämään, vaan se koetaan käytännössä. Lesethillä oli vaikeuksia saada tietoa jujun käytännöistä, koska useimmat katsojat, pelaajat ja valmentajat eivät halunneet tai osanneet kuvailla sitä, kuten jo aikaisemmin mainitsin (Leseth 1997, 167). Ilman informanttiaan Leseth ei olisi ymmärtänyt seremoniassa esiintyneiden hahmojen olevan noitia, koska noituuden tunnistaminen on kulttuurista tietoa.

Vastaavanlaista kulttuurista tietoa kietoutuu jalkapalloiluun Etelä-Afrikan zulujen keskuudessa (Scotch 1961, 72–73). Siellä noituus, *inyanga*, on selvemmin uusinto vanhasta tavasta, joka zuluilla liittyi perinteiseen sodankäyntiin. Pelaajat kokoontuvat ennen ottelua tulen ympärille, jossa he lääkitsevät itseään saadakseen voimaa ja rohkeutta. Ennen voimaa laitettiin aseisiin, kun taas jalkapallon yhteydessä voimaa laitetaan pelipaitoihin ja jalkapallokenkiin. Lisäksi sotimisrituaalissa sotilaat puhdistivat kehonsa oksentamalla nautittuaan oksentamista edistävää lääkettä taistelupäivän aamuna. Jalkapallorituaalissa tämä kehon puhdistus tehdään puolestaan peliä edeltävän päivän

aamuna. Pelaajat pidättäytyvät myös sotilaiden tavoin seksistä ennen kamppailua. Kentälle marssiminen muodostelmassa pohjautuu myös sotilaallisiin käytäntöihin. (Mp.)

6.7 Pelin kulku: tansanialainen kulttuuri muutostilassa

Juuri ennen pelinalkua torvisoittokunta soitti molempien maiden kansallislaulut, ja tunnelma oli juhlallinen. Katsojat kritisoivat pelaajia ja valmentajaa jatkuvasti. Tansanian valmentaja tuli Euroopasta, ja katsojat nauroivat ja pilkkasivat häntä *mzunguksi*, joka tarkoittaa valkoista tai eurooppalaista. Heidän mukaansa valmentaja oli ainoastaan kaunistanut pelaajia paremmilla vaatteilla, mutta itse peli ei ollut parantunut. Peli päättyi 0-0, ja väki poistui paikalta ennen peliä usein seuraavien väkivaltaisten kannattajien välisten tappeluiden alkamista. (Leseth 2003, 241.)

Stadionin tapahtumat heijastavat Tansanian politiikkaa, jossa on siirrytty yhden puolueen politiikasta monipuoluejärjestelmään; peli on sekoitus kaikkea. Kansallishymnien soittaminen ja valmentajat maiden rajojen ulkopuolelta ovat lähes enemmän sääntö kuin poikkeus Euroopassa. Tapahtumassa on paljon merkkejä globalisaatiosta ja kansainvälistymisestä.

Mganga kertoi joukkueiden olevan vaarassa koko ottelun ajan. Vastustajajoukkueen taikojen lisäksi noitia tulisi olemaan myös yleisön joukossa. Vastustajan voimaa heikentävän jujun lisäksi omaa joukkuetta tulisi siis suojella. Tähän tarkoitukseen vuohen lisäksi voidaan uhrata myös lintuja. Poltetun linnun tuhkia voidaan ripotella pelaajien päälle, tai heitä voidaan pyytää kätkemään jotain pelivarusteisiinsa. Osaa joukkueen taustoista, kannattajista tai pelaajista saatetaan myös pyytää nukkumaan hautausmaalla ennen tärkeää ottelua. Noituutta opitaan vanhemmilta sukulaisilta tai koraanisesta lääketieteestä. (Leseth 1997, 168–169.)

Noituus ei ole kuitenkaan tyypillistä vaan Tansanialle tai muille Afrikan maille. Taikauskoa on paljon myös länsimaisissa kulttuureissa. Esimerkiksi entinen Argentiinan presidentti Carlos Menem seurasi televisiosta Italian maailmanmestaruuskilpailuja vuonna 1990 aina samassa asennossa ja samassa paikassa istuen Argentiinan pelatessa, koska pelkäsi vaikuttavansa lopputulokseen, mikäli vaihtaisi paikkaansa (Leseth 1997, 163). Toinen esimerkki onnea tuottavasta modernista taikauskosta on pelaajien paidoissaan kantamat onnennumerot. Yksi tunnetuimmista lienee johdannossa mainittu hollantilainen huippupelaaja Johan Crujff, joka pelasi koko uransa 1970-luvulla numerolla 14 (Leseth 1997, 163).

6.8 Lopputuloksesta ja sen ennustettavuudesta

Jalkapalloon liittyy olennaisena osana sen ennakoimattomuus. Koskaan ei voi varmuudella etukäteen tietää, kumpi joukkueista lopulta ottelun voittaa, kun molemmat joukkueet ovat harjoitelleet yhtä paljon, ja heidän taitotasonsa on sama. Tansaniassa jalkapallojoukkueen fysiikka ja teknisiä taitoja parantavien harjoittelun lisäksi pelien lopputulokseen pyritään vaikuttamaan juju-

voimalla, kuten olen edellä todennut. Mngangat myöntävät, että tekninen harjoittelu on tärkeä osa voitokkuudessa, mutta kahden joukkueen ollessa tasaväkisiä, se joukkue voittaa, joka hallitsee paremmin juju-noituutta. (Leseth 1997.)

Perinteisesti Tansaniassa jujua on käytetty ngomaan liittyvissä tanssitapahtumissa. Voittaja tanssikilpailussa on se, joka viihdyttää yleisöä parhaiten, eikä välttämättä se, joka esiintyy teknisesti parhaiten. Jujua käytetään myös viihdyttävyyden lisäämiseksi. (Leseth 1997, 159.) Sama ajattelutapa näkyy jalkapallossa, jossa noituudella pyritään lähinnä säätämään voimasuhteita, jolloin ottelusta tulee tasaväkisempi ja siten jännittävämpi.

Ensi näkemältä vaikuttaa, että tansanialainen juju-noituus on mahdollisimman kaukana Euroopan maissa rahalla pyörivistä jalkapallokoneistoista, mutta kyse on pohjimmiltaan samasta asiasta: pelaajat ja kannattajat tekevät kaikkensa suotuisan lopputuloksen vuoksi. Esimerkiksi jo mainitsemani pelaaja Maradona omisti satoja pareja jalkapallokengkiä, joista hän valitsi aina joka kerta erikseen kyseisen ottelun kannalta sopivat. Käytännön syiden lisäksi kenkien valintaan vaikutti niiden historia ja taikavoima. (Leseth 1997, 172.)

Rituaalin symbolit ja niiden väliset suhteet eivät ole vain kognitiivisia luokitteluja, joiden perusteella ihmiset luovat järjestystä maailmaansa. Niiden toisena tehtävänä on herättää, kanavoida ja kesyttää voimakkaita emootioita, kuten vihaa, pelkoa, kiintymystä ja surua. (Turner 2007 [1969], 59.) Jalkapallo ei kuitenkaan ole rituaali kuin niille ihmisille, jotka siihen osallistuvat tavalla tai toisella. Yksilötasolla suhtautuminen jalkapalloon vaihtelee suunnattomasti. Jalkapallorituaali ei myöskään koske kuin osaa yhteisöstä kerrallaan. Esimerkiksi Tansaniassa jalkapallo on ainakin toistaiseksi hyvin miehinen maailma, jolloin kulttuurin sukupuoliset piirteet jäävät rituaalianalyyseissä kokonaan käsittelemättä. Lisäksi yhteisölliset siteet eivät välttämättä ole aina kovin vahvoja. Kyllästyttäessä jäädään toiminnasta pois, ja siirrytään johonkin muuhun toimintaan. (Villgren 2007, 155–156.) Jalkapallopelissä ainutkaan asia ei ole täysin ennustettavissa tai hallittavissa, mutta lopputulos ei myöskään ole täysin peruuttamaton. Aina voi ja täytyykin aloittaa alusta; aina tulee uusia pelejä. Tässä suhteessa peli ei pääty koskaan. Jokainen peli on tapahtumana erilainen ja ainutkertainen. (Heinonen 2007, 133.)

7 Johtopäätökset

Tansanialaisessa jalkapallorituaalissa tulee esille tärkeitä elementtejä siitä, miten ihmiset luovat merkitystä sosiaalisella toiminnallaan ja miten he pitävät toimintansa merkitystä yllä (Palmer 2002, 254). Jalkapallo on selvästi suosionsa perusteella mielekästä ajanvietettä ihmisille, ja sen rakenteita

tarkastelemalla pystymme pohtimaan, miksi. Olennaista on analysoida, missä jalkapallotoiminnan tarkoitus sijaitsee ja miten tämä tarkoitus siirtyy ja leviää (mts. 254).

Jalkapallorituaali Tansaniassa sekoittaa uusia ja vanhoja käytäntöjä. Kilpaurheilullinen jakaminen voittajiin ja häviäjiin selitetään noituudella, jolloin se ei ole ristiriidassa kulttuurisen tasa-arvomoraalin kanssa. Jalkapallossa on syvää sosiaalisuutta ja symbolista tärkeyttä, minkä rituaalivaiheiden esittely osoittaa. Nämä merkitykset johtavat meidät ymmärtämään laajempia sosiaalisia suhteita kulttuurissa, mutta myös näkemään merkitystä jalkapallossa itsessään (Palmer 2002, 254).

Jako voittajiin ja häviäjiin ei päde myöskään länsimaalaisessa kontekstissa. Kaikkien jalkapalloilijoiden uralla vastaan tulee sekä häviön hetkiä että voitonhurmaa. Jalkapallorituaalin tarkastelu osoittaa, että tärkeintä jalkapallon tutkimisessa on oikeastaan kaikki, mitä tapahtuu ennen loppuvihellystä. Emme varmuudella koskaan saa tietää Maradonan menestyksen salaisuutta tai pysty selittämään Johan Cruyffin numeroon 14 liittyvää taikaa, eikä se ole tarpeellistakaan.

8 Lähteet

Anderson, Benedict 1983. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Archetti, Eduardo & Dyck, Noel 2003. Introduction – Embodied Identities. Reshaping Social Life Through Sport and Dance. Teoksessa Archetti, Eduardo & Dyck, Noel (toim.): *Sport, Dance and Embodied Identities*. Oxford: Berg.

Birell, Susan 1981. Sport as Ritual. Interpretations from Durkheim to Goffman. *Social Forces Special Issue* 60 (2): 354-376.

Blanchard, Kendall 1995 [1985]. *The Anthropology of Sport. An Introduction*. South Hadley: Bergin & Garvey.

Duke, Vic & Crolley, Liz 1996. *Football, Nationality and the State*. Harlow: Longman.

Evans-Pritchard E.E. 1937. *The Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*. Oxford: Oxford University Press.

Frazer, James 1974 [1922]. *The Golden Bough*. London: Macmillan.

Gluckman, Max 1955. *Custom and Conflict in Africa*. Oxford: Blackwell.

Heikkinen, Antero 2007. Hallitsijat ja haastajat kansainvälisessä jalkapallossa. Teoksessa Itkonen, Hannu & Nevala, Arto (toim.): *Kuningaspelin kentät. Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä*. Helsinki: Gaudeamus.

Heinonen, Harri 2007. Jalkapalloa katsomassa – karnevalismia, vastarintaa ja performatiivisuutta. Teoksessa Itkonen, Hannu & Nevala, Arto (toim.): *Kuningaspelin kentät. Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä*. Helsinki: Gaudeamus.

Hognestad, Hans Kristian 1997. The Jambo Experience. An Anthropological Study of Hearts Fans. Teoksessa Armstrong, Gary & Giulianotti, Richard (toim.): *Entering the Field. New Perspectives on World Football*. Oxford: Berg.

Itkonen, Hannu & Nevala, Arto 2007. Jalkapallo, maailma ja Suomi. Teoksessa Itkonen, Hannu & Nevala, Arto (toim.): *Kuningaspelin kentät. Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä*. Helsinki: Gaudeamus.

Leseth, Anne 1997. The Use of Juju in Football. Sport and Witchcraft in Tanzania. Teoksessa Armstrong, Gary & Giulianotti, Richard (toim.): *Entering the Field. New Perspectives on World Football*. Oxford: Berg.

Leseth, Anne 2003. Michezo. Dance, Sport and Politics in Dar-es-Salaam, Tanzania. Teoksessa Archetti, Eduardo & Dyck, Noel (toim.): *Sport, Dance and Embodied Identities*. Oxford: Berg.

Lévi-Strauss, Claude 1966. *The Savage Mind*. Chicago (IL): University of Chicago Press.

Palmer, Catherine 2002. Introduction. Anthropology and Sport. *The Australian Journal of Anthropology* 13 (3): 253-254.

Ronsbo, Henrik 2003. The Embodiment of Male Identities. Alliance and Cleavages in Salvadorean Football. Teoksessa Archetti, Eduardo & Dyck, Noel (toim.): *Sport, Dance and Embodied Identities*. Oxford: Berg.

Scotch, N.A 1961. Magic, Sorcery and Football among the Urban Zulu. A Case of Reinterpretation under Acculturation. *The Journal of Conflict Resolution: The Anthropology of Conflict* 5 (1): 70-74.

Tanzania: FIFA/Coca-Cola World Ranking. **FIFA.COM**. Luettu 7.12.2008. [WWW-dokumentti]. <<http://www.fifa.com/associations/association=tan/ranking/gender=m/index.html>>

Turner, Victor 2007 [1969]. *Rituaali. Rakenne ja communitas*. Suom. Maarit Forde. Helsinki: Summa.

Tylor, E.B. 1968 [1871]. The Science of Culture. Teoksessa Fried, M. (toim.): *Readings in Anthropology Vol. 2: Cultural Anthropology*. New York: Crowell.

Villgren, Matti 2007. Maajoukkueen kannattajat identiteettinsä rakentajina. Teoksessa Itkonen, Hannu & Nevala, Arto (toim.): *Kuningaspelin kentät. Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä*. Helsinki: Gaudeamus.

Winch, Peter 1979 [1970]. Understanding a Primitive Society. Teoksessa Wilson B.R (toim.): *Rationality*. Oxford: Blackwell.